

УДК 336.1(477)

Бенедик Ю. Ю.,*викладач-стажист, здобувач кафедри фінансів Національного університету
“Острозька академія”*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ

У статті визначено сутність фінансової стійкості державних вищих навчальних закладів із врахуванням екзогенних та ендогенних чинників, що впливають на неї. Запропоновано методикою оцінки їхньої фінансової стійкості.

Ключові слова: *фінансова стійкість, державні вищі навчальні заклади, бюджетні установи, неприбуткові організації, методика оцінки фінансової стійкості.*

В статье определено сущность финансовой стойкости государственных высших учебных заведений с учетом экзогенных и эндогенных факторов, которые влияют на нее. Предложена методика оценки их финансовой стойкости.

Ключевые слова: *финансовая стойкость, государственные высшие учебные заведения, бюджетные учреждения, неприбыльные организации, методика оценки финансовой стойкости.*

The essence of financial stability of higher education institutes and the range of exogenous and endogenous factors that have an influence on it are defined in the article. The methodology of estimation of the financial stability of higher education institutes in Ukraine is offered.

Key words: *financial stability, institutes of higher education, budgetary institutions, non-profit organizations, estimation procedure of financial stability.*

Постановка проблеми. Сьогодні, в ринкових умовах розвитку економіки, дослідження сутності та методики оцінки фінансової стійкості державних вищих навчальних закладів є особливо актуальним, оскільки, забезпечення та поліпшення її рівня є основною передумовою успішного функціонування навчальних закладів на ринку вітчизняних та міжнародних освітніх послуг. Однак основною проблемою ефективною діяльності ДВНЗ як суб'єктів господарювання в Україні є відсутність чіткого визначення сутності фінансової стійкості та комплексної системи показників її

оцінки, які допомагали б керівництву вищих навчальних закладів вчасно виявляти слабкі сторони діяльності та приймати оптимальні управлінські рішення щодо її покращення.

До того ж міжнародні інтеграційні процеси створюють для державних вищих навчальних закладів нові умови функціонування, забезпечують дещо нове та незвичне зовнішнє середовище, до якого постійно необхідно адаптуватися. У сучасних ринкових умовах якість і швидкість такої адаптації суттєво впливає на фінансову стійкість вищих навчальних закладів. Тому з огляду на сказане тема дослідження є актуальною та потребує вивчення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі науково-методичні підходи щодо визначення сутності та оцінки фінансової стійкості державних вищих навчальних закладів як особливих суб'єктів господарювання, що виступають неприбутковими бюджетними організаціями, розглядаються у працях таких вітчизняних вчених, як Т. М. Боголіб, Л. А. Лахтіюнової, С. О. Левицької, С. Я. Салила та інших.

Результати дослідження означених вчених є значимими, однак у цілому дана проблема залишається недостатньо вивченою у вітчизняній науці. Потребує додаткового вивчення та наукового обґрунтування поняття сутності фінансової стійкості державних вищих навчальних закладів та методики її оцінки з огляду на всі особливості діяльності ДВНЗ у сучасних ринкових умовах господарювання.

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні сутності фінансової стійкості державних вищих навчальних закладів, екзогенних та ендогенних чинників, що на неї впливають, а також удосконалення методики її оцінки.

Виклад основного матеріалу. Державні вищі навчальні заклади є бюджетними неприбутковими організаціями, які мають притаманні лише їм особливості діяльності, діють відповідно до статуту та чинного законодавства, надаючи певний пакет освітніх послуг як в Україні, так і за її межами.

Щодо сутності та особливостей діяльності ДВНЗ як неприбуткових організацій, то дані суб'єкти господарювання являють собою самостійні статутні господарюючі суб'єкти, які мають права юридичної особи та здійснюють діяльність передбачену статутними документами, мають самостійний баланс, розрахункові (поточні) рахунки в установах банків, печатку [5, с.3-9]. Відмінність таких організацій від підприємств полягає в тому, що підприємства здійснюють будь-які види діяльності з метою отримання прибутку, тобто на основі комерційного розрахунку.

Основною метою діяльності ДВНЗ є надання якісних освітніх послуг на основі планування витрат статутної діяльності в межах коштів цільового фінансування, тобто дотримання попередньо затвердженого кошторису. Незалежно від джерел покриття фінансування державних вищих навчальних закладів здійснюється на основі таких принципів як плановості,

цільового спрямування коштів, безвідплатності та безповоротності, ефективного використання коштів, оптимального поєднання власних, кредитних і бюджетних джерел, дотримання режиму економії та здійснення постійного контролю за їх використанням.

Умовою забезпечення здатності ДВНЗ зберігати заданий режим функціонування за найважливішими фінансово-економічними показниками є їхня фінансова стійкість, тобто спроможність забезпечувати стабільні соціально-економічні показники та ефективно адаптуватися до змін, викликаних дією ендогенних (внутрішніх) та екзогенних (зовнішніх) чинників.

Щодо поняття “фінансова стійкість” суб’єктів господарювання, то воно є широко вживаним та багатозначним. Проте, що стосується державних вищих навчальних закладів – майже відсутнє. Оскільки державні заклади вищої освіти України належать до бюджетних установ, які є неприбутковими організаціями, то сутність поняття фінансової стійкості ДВНЗ з погляду бюджетної організації визначається відповідно до монографії С.О. Левицької “Облік та аналіз діяльності бюджетних установ” та трактується як постійне стабільне перевищення доходів над видатками, передбаченими кошторисом, що дозволяє вільне маневрування коштами в залежності від змін пріоритетності напрямків основної статутної діяльності” [4, с. 160].

З урахуванням особливості діяльності державних вищих навчальних закладів, їхньої залежності від зовнішнього в більшій мірі державного фінансування основними характеристиками названих видів стійкості є внутрішня стійкість (такий фінансовий стан навчального закладу, за якого забезпечується достатньо успішний результат виконання кошторису діяльності), фінансова стійкість та загальна стійкість (рух грошових потоків, який забезпечує постійне перевищення надходження коштів над їх витратами) [3, с. 221].

Головною складовою стійкості для державних вищих навчальних закладів як бюджетних установ є фінансова стійкість, яка характеризує ступінь їхньої фінансової залежності щодо володіння своїми ресурсами та їх використанням.

Фінансову стійкість можна оцінювати за різними критеріями:

- рівнем покриття запасів стабільними джерелами фінансування;
- платоспроможністю організації (потенційною спроможністю покрити термінові зобов’язання мобільними активами);
- часткою власних або стабільних джерел у сукупних джерелах фінансування [4, с. 160-161].

Важливо також розрізнити поняття поточної (статичної) та перспективної (динамічної) фінансової стійкості державних вищих навчальних закладів. Статична фінансова стійкість ДВНЗ – це своєрідна ситуативна характеристика навчального закладу на момент проведення аналізу. Динамічна фінансова стійкість, в свою чергу, визначає ймовірність того, що фінансові можливості ДВНЗ протягом певного часу будуть відповідати ви-

значеним критеріям, тобто ймовірність того, що навчальний заклад проявить себе як стійкий у фінансовому плані.

Чинники, які впливають на фінансову стійкість державних вищих навчальних закладів можна умовно поділити на зовнішні, або екзогенні (які не залежать від діяльності ДВНЗ), та внутрішні, або ендогенні (що безпосередньо залежать від навчальних закладів).

До екзогенних чинників можемо віднести (рис. 1):

Рис. 1. Екзогенні (зовнішні) чинники впливу на фінансову стійкість ДВНЗ*

* (розроблено автором)

За умови відносної стабільності зовнішнього середовища, визначальний вплив на фінансову стійкість державних вищих навчальних закладів матимуть внутрішні (ендогенні) чинники, до яких належать (рис.2):

Існує думка, відповідно до якої, фінансова стійкість державних вищих навчальних закладів прямо залежить від їх розміру та масштабів діяльності. Адже можна стверджувати, що великі навчальні заклади мають більші можливості щодо надання якісних освітніх послуг як в середині країни, так і за її межами. Зазвичай такі заклади досить капіталізовані та універсальні. Однак їхня діяльність супроводжується ризиками, що адекватні їй. Вище зазначені чинники (рис. 1 та рис.2) є, на нашу думку, основними, проте визначальними не для всіх ДВНЗ України, оскільки кожному навчальному закладу притаманні свої особливості діяльності у сучасних ринкових умовах господарювання, які суттєво впливають на його фінансову стійкість.

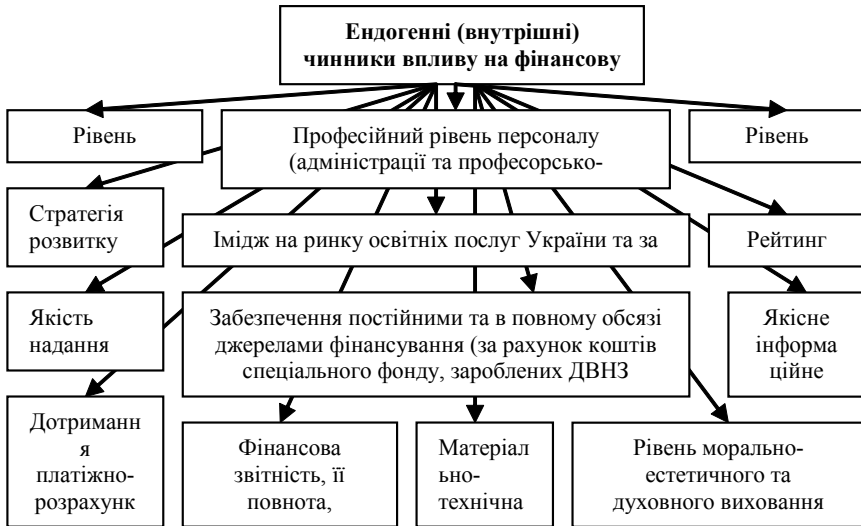

Рис. 2. Ендогенні (внутрішні) чинники впливу на фінансову стійкість ДВНЗ*

* (розроблено автором)

Сьогодні, в умовах світової фінансової кризи, фінансування державних вищих навчальних закладів за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів постійно скорочується. Тому на сучасному етапі свого розвитку державні вищі навчальні заклади змушені самостійно залучати фінансові ресурси, намагатися ефективно їх використовувати для забезпечення своєї безперервної успішної діяльності та надання якісних освітніх послуг. ДВНЗ прагнуть фінансової стійкості, що визначається таким станом фінансових ресурсів, який відповідає потребам розвитку та вимогам ринку. Проте сьогодні забезпечення фінансової стійкості державних вищих навчальних закладів є найважливішою економічною проблемою, вирішення якої сприятиме мінімізації рівня фінансового ризику, пов'язаного зі структурою джерел формування капіталу закладів, та підвищенню якості освітніх послуг, які вони надають.

Щодо методики дослідження фінансової стійкості державних вищих навчальних закладів, то сьогодні чіткого її визначення немає. Для характеристики фінансової стійкості навчальних закладів як і для будь-яких інших суб'єктів господарювання використовують абсолютні (узагальнюючі) та відносні (часткові) показники за результатами операцій, що є типовими для установ, реєструються в обліку та визначаються в звітних формах.

Загальноприйнятою формулою визначення власних оборотних ко-

штів є різниця між оборотними активами ДВНЗ та їх короткостроковими зобов’язаннями, або різниця між сумою власного капіталу і довгостроковими зобов’язаннями та необоротним активами.

Зазначимо, що в більшості випадків власним капіталом державних вищих навчальних закладів як бюджетних установ є безпосередньо сума власного капіталу за статтями Ф№1 “Баланс”. У результаті сума власних оборотних коштів визначається як різниця між власним капіталом та вартістю необоротних активів.

Відповідно до забезпеченості запасів варіантами фінансування можливі такі типи фінансової стійкості державних вищих навчальних закладів:

1. Абсолютна стійкість – для забезпечення запасів достатньо власних оборотних коштів; платоспроможності ДВНЗ гарантована.

2. Нормальна стійкість – для забезпечення запасів крім власних оборотних коштів залучаються довгострокові кредити та позики; платоспроможність гарантована.

3. Нестійкий фінансовий стан – для забезпечення запасів крім власних оборотних коштів та довгострокових кредитів і позик залучаються короткострокові кредити і позики; платоспроможність порушена, але її можна відновити.

4. Кризовий стан – для забезпечення запасів не вистачає власних оборотних коштів, кредитів і позик; установі загрожує банкрутство[4, с. 161].

Для дослідження фінансової стійкості ДВНЗ застосовують також аналіз фінансових коефіцієнтів (R-аналіз), який ґрунтується на розрахунку співвідношення різних абсолютних показників господарської діяльності ДВНЗ між собою.

Щодо коефіцієнтів оцінки фінансової стійкості державних вищих навчальних закладів, то Т.М. Боголіб стверджує, що саме вони дозволяють виявити рівень фінансового ризику, пов’язаного зі структурою джерел формування капіталу закладів, а відповідно і ступінь їхньої фінансової стабільності в процесі передбачуваного розвитку [2, с. 34].

Методика оцінки фінансової стійкості ДВНЗ на основі відносних (часткових) показників передбачає використання коефіцієнтів, поданих в таблиці 1.

Аналіз абсолютних та відносних показників фінансової стійкості державних вищих навчальних закладів свідчить про покращення або погіршення господарської діяльності установ, допомагає прийняти оптимальні управлінські рішення щодо поліпшення їхнього функціонування в майбутньому.

Оскільки державні вищі навчальні заклади в своїй діяльності вирішують питання соціального характеру, реальна оцінка їхнього фінансування дозволить своєчасно звертати увагу на джерела покриття витрат, що дасть змогу успішно і без скорочення програм отримувати позитивні результати [4, с. 160 – 163].

Таблиця 1
Методика оцінки фінансової стійкості ДВНЗ за даними їхньої фінансової звітності

№ з/п	Найменування показника	Методика розрахунку	Механізм розрахунку	Зміст показника	Нормативне значення
1.	Коефіцієнт автономії	Ф.№1 (р. 330 + р.340 + р. 350 + р. 360 + р.370) / Ф.№1 (р.480)	Сума власного капіталу ДВНЗ / Загальна сума капіталу ДВНЗ	Показує, в якому ступені обсяг використуваних ВНЗ активів сформований за рахунок власного капіталу і наскільки він незалежний від зовнішніх джерел фінансування.	Збільшення
2.	Коефіцієнт фінансування	Ф.№1 (р. 380 + р.390 + р. 400 + р. 410 + р.420 + р.430 + р. 440) / Ф.№1 (р. 330 + р.340 + р. 350 + р. 360 + р.370)	Сума залученого ДВНЗ запозиченого капіталу/Сума власного капіталу ДВНЗ	Характеризує обсяг залучених запозичених коштів на одиницю власного капіталу, тобто ступінь залежності ВНЗ від зовнішніх джерел фінансування.	< 1
3.	Коефіцієнт заборгованості	Ф.№1 (р. 420) / Ф.№1 (р.480)	Сума залученого ДВНЗ займаного капіталу/ Загальна сума капіталу ДВНЗ	Показує частку запозиченого капіталу в загальній сумі, що використовується.	Зменшення
4.	Коефіцієнт поточної заборгованості	Ф.№1 (р. 390 + р.400) / Ф.№1 (р.480)	Сума залученого ДВНЗ коротко запозиченого капіталу/ Загальна сума капіталу ДВНЗ	Характеризує частку короткотермінового запозиченого капіталу в загальній сумі, що використовується.	Зменшення
5.	Коефіцієнт довготермінової фінансової незалежності	Ф.№1 (р. 330 + р.340 + р. 350 + р. 360 + р.370 + р.380) / Ф.№1 (р.480)	(Сума власного капіталу ДВНЗ + Сума запозиченого капіталу, залученого ДВНЗ на довготерміновій основі) / Загальна вартість всіх активів ДВНЗ	Показує, в якому ступені загальний обсяг використуваних активів сформований за рахунок власного і довготермінового запозиченого капіталу ВНЗ, тобто характеризує ступінь його незалежності від короткотермінових запозичених джерел фінансування	Зростання

Примітка. Сформовано автором на основі [2, с. 34-35].

Таким чином, показники, які використовуються для оцінки фінансової стійкості, характеризують ступінь спроможності закладу нести відповідальність і вчасно погашати свої поточні та довготермінові зобов'язання. Тому, ДВНЗ будуть фінансово стійкими за умови наявності в них достатньої кількості фінансових ресурсів як для забезпечення стабільного функціонування, так і перспективного розвитку. Важливою умовою стійкості ДВНЗ є розмір власного капіталу, який повинен відповідати величині використовуваних навчальними закладами активів, тобто підтверджувати їхню незалежність від зовнішніх джерел фінансування. Оскільки складовою власного капіталу закладів вищої освіти в Україні є фінансовий результат виконання кошторису за загальним та спеціальним фондами, то він суттєво впливає на величину власного капіталу. Сьогодні, в умовах фінансово-економічної кризи, фінансування діяльності ДВНЗ з державного бюджету значно скорочується і призводить до виникнення негативного фінансового результату виконання кошторису по загальному фонду. Це, своєю чергою, обмежує можливості ДВНЗ в реалізації їхніх основних функцій та зменшує величину власного капіталу. На відміну від результату виконання кошторису за загальним фондом, результат за спеціальним фондом повністю залежить від цілеспрямованої та ефективної діяльності державних вищих навчальних закладів у сфері надання додаткових послуг, а саме:

- навчання іноземних та вітчизняних студентів у вищих навчальних закладах понад державне замовлення в межах ліцензованого обсягу прийому (на умовах договору або контракту з фізичними та юридичними особами);

- здобуття другої вищої освіти;
- навчання слухачів підготовчих відділень вищих навчальних закладів;
- повторне вивчення відрахованими студентами окремих дисциплін і курсів з наступним складанням іспитів;
- прийом кандидатських іспитів;
- довузівська підготовка;
- курси, гуртки, факультативи, групи з вивчення іноземних мов, комп'ютерної підготовки та інше;
- переведення з одного до іншого вищого навчального закладу та поновлення навчання студентів, за винятком осіб, які перебували в академічній відпустці та переводяться або поновлюються з об'єктивних причин;
- консультації для різних категорій населення тощо [1].

Висновки. Таким чином, на нашу думку, під фінансовою стійкістю державних вищих навчальних закладів слід розуміти такий стан їхніх фінансових ресурсів, за якого спостерігається постійне та стабільне перевищення доходів над видатками, передбаченими кошторисом, як по загальному так і по спеціальному фондах, що перебуває під впливом екзогенних та ендогенних факторів. Саме такий підхід дозволяє вільне маневруван-

ня коштами відповідно до основних напрямків статутної діяльності, дає можливість звертати увагу на джерела покриття витрат і успішно та без скорочення програм отримувати державним вищим навчальним закладам позитивні фінансові результати при мінімізації рівня фінансового ризику, пов'язаного із структурою джерел формування капіталу.

Отже, фінансова стійкість закладів вищої освіти залежить від раціонального використання бюджетних коштів в основних оборотних фондах, підтримання запасів нормованих засобів на мінімальному рівні, своєчасності розрахунків по зобов'язаннях з постачальниками, фінансовими органами та вміння заробляти кошти самостійно.

Для її підвищення державним вищим навчальним закладам необхідно: на основі дотримання облікової політики забезпечити належне здійснення бухгалтерського: фінансового, податкового та управлінського обліку формування та використання фінансових ресурсів ДВНЗ; забезпечити стабільне надходження коштів за рахунок: платної форми навчання, здійснення науково-дослідних розробок, функціонування відділів аспірантури та докторантури, редакційно-видавничого відділу, оренди приміщень, короткострокових та довгострокових кредитів, коштів міжнародних благодійних фондів розвитку, грантів, інвестицій та інше.

Література:

1. Постанова КМУ від 20 січня 1997 р. № 38. “Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися державними навчальними закладами”. – Режим доступу: www.uazakon.com
2. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період: Монографія. – К.: Міленіум, 2006. – 506 с.
3. Лахтіонова Л. А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання. – Київ, КНЕУ, 2001. – 388 с.
4. Левицька С. О. Облік та аналіз діяльності бюджетних установ: Монографія. – Рівне: УДУВГП, 2004. – 233 с.
5. Левицька С. О. Облік діяльності неприбуткових організацій: Монографія. – Рівне: УДУВГП, 2003. – 259 с.